

KAS TU ESI, ALIUZIJA?

Audrius Valotka
Vilniaus universitetas
Universiteto g. 5
LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: audrius.valotka@flf.vu.lt

Problemos iškėlimas

Kai kalbame apie platesnei grupei priklausantį objektą, skiriame jam vienokią ar kitokią vietą hierarchinėje ir horizontalioje tos grupės sąrangoje. Bet kiekviena nauja tyrėjų karta naujai pažvelgia į vyresniosios kartos palikimą ir perstumdo sąvokų ribas, vienoms suteikdama pirmenybę, o kitas nustumdama į pašalį. Prancūzų literatūrologas Gerard Genette straipsnyje *Susiaurinta retorika* („La rhétorique restreinte“) apžvelgia, kaip traukėsi retorikos mokslo „teritorija“ nuo Antikos iki XX amžiaus. Su lengva ironija autorius pasišaipto iš žymiojo Lježo mokyklos veikalo pavadinimo „Bendroji retorika“, kuri iš tiesų apima tik nedidelį fragmentą – skyrių apie retorines figūras. Aristotelio *Retorika*, kandžiai pastebi Genette, nepretendavo vadintis „bendraja“, nors ji būtent tokia ir buvo. Retorikos objekto siaurėjimą nuo klasikinio kanono iki pedantiško figūrų kataloginimo, pasak Genette, lydėjo metaforos, metonimijos ir sinekdochos sąvokų konkurencija, kurią galop be išlygų laimėjo metafora, prarydama savo „konkurentes“ ir tapdama „tropų tropu“.

Panašūs procesai, regis, vyksta ir intertekstualumo padangėje, kurioje aliuzija savotiškai konkuruoja su savo kaimynėmis – referencija, nuoroda, atnaujintąja frazeologija, anonimine citata, kartais netgi reikšdama teises tapti interteksto sinonimu. Todėl šiame straipsnyje iš naujo apžvelgiamos aliuzijos „demarkacinės linijos“ ir teikiamas platesnis aliuzijos, kaip intertekstualumo formos, aprašymas.

Aliuzijos suvokimas mokslo diskurse

Klausimas „kas yra aliuzija?“ iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti nereikalingas. Ilgai žinojome, kad aliuzija yra „posakis, primenantis kurį nors gerai žinomą faktą“¹, „viena iš stilistinių figūrų: užuomina į visuotinai žinomą istorinį įvykį arba literatūros kūrinį, pavyzdžiui, „Herostrato šlovė“, „peržengti Rubikoną“, „atėjau, pamačiau, nugalėjau“², „dalyko pasakymas būdu, primenančiu apie kitą dalyką“³, „paslėpta, numanoma ar netiesioginė nuoroda“⁴. Specializuotos arba vėlesnės enciklopedijos aiškiau detalizuoja aliuzijos struktūrą, apibrėždamos ją, pavyzdžiui, kaip „atpažįstamų kito šaltinio elementų įtraukimą“⁵.

¹ Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, t. I, Vilnius: Mokslas, 1974, 158.

² Краткая литературная энциклопедия, т. I, Москва: Советская энциклопедия, 1962, 161.

³ Orig. „Façon de parler qui consiste à dire une chose pour en évoquer une autre, éveiller l'idée d'une autre“ (Le Robert, Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française, 1980).

⁴ Orig. „Covert, implied, or indirect reference“ (Oxford English Dictionary).

⁵ Orig. „a brief reference, explicit or indirect, to a person, place, or event, or to another literary work or passage“ (M. H. Abrams, A Glossary of Literary Terms, cit. iš: Irwin 2001, 288).

Aliuzijos⁶, kaip ir tropai, visados buvo ir lieka retorinio ir literatūrologinio diskurso akiratyje (kalbame apie sritį, kurios paieška „Google Scholar“ vien pagal paiešką „allusion“ atsako maždaug 388 000 nuorodų!), bet specialiai joms skirtų publikacijų yra mažai. Neatsitiktinai William Irwin straipsnyje *The Aesthetics of Allusion* (Irwin 2002) pasigenda mokslinės literatūros apie aliuzijas, o ypač – skirtos aliuzijų teorijai. Tad ką jau bekalbėti apie lietuvių mokslinį derlių, kurio tas pats „Google Scholar“ suranda maždaug tūkstantį kartų mažiau, o publikacijos, skirtos teorinei aliuzijos analizei, kol kas neturime nė vienos.

Lietuvoje aliuzijas įvairiais aspektais nagrinėjo Regina Koženiauskiene, Silvija Papaurėlytė-Kloviene, Irena Smetonienė, Aurelija Leonavičienė, Irena Ragaišienė, dar vienas kitas autorius (žr. literatūros sąrašą). Išsamioje R. Koženiauskiene monografijoje *Retorika: iškalbos stilistika* (Koženiauskiene 1999) aliuzija dar nesieta su intertekstualumu ir interpretuojama tokia kontekste: egzistuoja trys teksto tipai – pasakojimas, aprašymas ir samprotavimas, o aliuzija yra vienas iš savitų pasakojimo porūšių, minčių perteikimo būdų, papildančių tradicinę tipologiją (Koženiauskiene 1999, 155) ir patenkančių į tą pačią kategoriją, kaip ir anekdotas, digresija, prisiminimas, pokalbis, dialogizmas⁷. „Aliuzija <...> – savita prisiminimo forma. Tai plačiai žinomo autoriaus pasakymo, „sparnuoto“ posakio, eilėraščio eilutės, Biblijos išminties, psalmės, maldos ar antikos autorių citatos, įvykio, vaizdo užuomina <...> ji iš dalies gali turėti ir tam tikrų laisvo citavimo elementų“ (Koženiauskiene 1999, 158). Keliolika metų vėliau R. Koženiauskiene studijoje *Retorinė ir stilistinė publicistinių tekstų analizė* aliuzijos jau plačiai aprašomos intertekstualumo⁸ kontekste ir apibrėžiamos kaip „pasakymas, primenantis kokį nors žinomą posakį, kūrinį, mintį, faktą, įvykį“. Rūta Marcinkevičienė aliuziją apibrėžia kaip šifruotą pranešimą, kuriam suvokti reikia foninių žinių (2008, 73).

Lakoniški apibrėžimai tinka enciklopedijoms, bet susidūrę su plačia tiriamąja medžiaga jie dažnai sukelia daugiau klausimų, negu pateikia atsakymų, todėl mokslo diskurse naudojamos dar vienu būdu objektui apibrėžti – pateikti jį kaip klasifikacinės grupės elementą, kurios nariai yra A, B, C <...> Z. Tada grupės narį N galime apibrėžti atmetimo būdu: „N yra ne A, ne B, ne C...“⁹. Aliuzija visada suvokiama kaip intertekstų grupės narė, pavyzdžiui, R. Koženiauskiene teikia tokią intertekstų

---

⁶Aliuzijos nėra vien tik literatūrologijos, lingvistikos ar retorikos tyrimo objektas. Šis fenomenas yra toks platus, kad turime nubrėžti jo suvokimo ir tyrimo ribas. Taigi čia neaptariama J. Kristeva pasiūlyta intertekstualumo koncepcija, kuri ilgainiui taip išplito ir tapo tokia visaapimanti, kad pati J. Kristeva jį pakeitė transpozicijos terminu („since this term has been frequently understood in the banal sense of „source criticism“, we now prefer in its place the term *transposition*“). – Julia Kristeva, *La Révolution du langage poétique: l'avant-garde à la fin du XIX siècle: Lautréamont et Mallarmé*, 1974. Cit. iš: Pucci 1998, 3). Mes kalbame apie lokalų teksto fenomeną, fragmentą (su tam tikromis išlygomis, apie kurias bus užsimenama šiame straipsnyje), kuris susieja skaitomąjį tekstą su ankstesniu tekstu (fenomenu). Intertekstualumą vertiname iš lingvistinių pozicijų, t. y. ne kaip nesąmoningą kolektyvinės sąmonės atskleidimą, bet kaip motyvuotą ir sąmoningą procesą, pasiduodantį retorinei analizei.

⁷Vėliau autorė padaro išlygą, kad aliuzija yra visiškai savarankiškas minčių reiškimo būdas ir gali įsiterpti visuose tekstų tipuose (Koženiauskiene 1999, 178).

⁸„Intertekstualumas – autoriaus tekste pavartoti kitų autorių, svetimų tekstų turinio ar formos elementai“ (Koženiauskiene 2013, 60).

⁹Plg. „antradienis – savaitės diena, kuri yra ne pirmadienis, ne trečiadienis ... ne sekmadienis“. Kitas pavyzdys – NVS apibrėžimas atmetimo būdu: „The Commonwealth of Independent States comprises the former Soviet Union minus the three Baltic Republics“ (François Grin, *Language Planning and Economics, Current Issues in Language Planning*, Vol. 4, No. 1., išnaša Nr. 3). Jeigu žinome, kas sudarė Sovietų Sąjungą ir kas yra Baltijos šalyse, suprantame, kad yra Nepriklausomų valstybių sandrauga.

nomenklatūrą: a) citatos, b) tiesioginė kalba, c) netiesioginė kalba, d) menamoji tiesioginė kalba, e) menamas dialogas, f) parafrazė, g) frazeologijos atnaujinimas, h) parodija, i) nuoroda (paminėjimas), j) aliuzija į žinomą tekstą, k) referencija (2013, 60–61). Tokioje grupėje aliuzija bus ne citata, ne tiesioginė kalba, ne parafrazė, ne parodija..., o tai kas lieka, atmetus visus kitus intertekstų grupės narius. Todėl jeigu žinome, kas yra intertekstas, kas yra citata, tiesioginė kalba ir t. t., tai idealiu atveju minėtojo atmetimo proceso pabaigoje turėtume žinoti, kas yra aliuzija. Bet tai tik viena iš galimų klasifikacijų. Rūta Marcinkevičienė intertekstus grupuoja kitaip: a) citata, b) perifrazė¹⁰, c) laisvasis perpasakojimas, d) paminėjimas / nuoroda, e) aliuzija (2008, 73).

Kitakalbėje literatūroje rasime ir kitokio intertekstų skirstymo, tarkime, G. Roux-Faucard klasifikacijoje aliuzija yra viena iš keturių intertekstualumo apraiškų: a) *citavimas* (pažodinis, aiškiai žymėtas teksto skolinimasis), b) *nuoroda* (nepažodinis skolinimasis su nuoroda), c) aliuzija (nepažodinis, nežymėtas skolinimasis), d) pažodinis teksto dalies skolinimasis, nenurodant, iš kur jis paimtas (Roux-Faucard 2006, 102–103)¹¹. Šį skirstymą galime pavaizduoti matrica:

	Žymėtas (su nuoroda)	Nežymėtas (be nuorodos)
Pažodinis	Citata	Pažodinis skolinimasis
Nepažodinis (perdirbtas)	Nuoroda	Aliuzija

Kaip matome, vieningo intertekstų klasifikavimo nėra, vadinasi, kiekviena jų forma suvokiama skirtingai, nes naujas klasifikavimas reiškia vis kitokias tos pačios formos „demarkacines linijas“.

Ši problema nelieka nepastebėta: „[N]ežymėtosios raiškos atvejus sunkiau įvardyti ir atskirti vieną nuo kito, nes kartais neįmanoma įžvelgti ir tiksliai nusakyti ribas tarp autorinės ir neautorinės kalbos, tarp trumpos anoniminės citatos ir jos parafrazės ar gal tik aliuzijos ar referencijos, kilusios skaitytojo galvoje“ (Koženiausienė 2013, 61), taip pat: „Kartais sunku suvokti, ar tai tikrai referencija: pavyzdžiui, kai tik pasakymo sintaksinė struktūra sutampa, o turinys visai kitas“ (Koženiausienė 2013, 83).

Su panašiu terminijos išsklidimu susiduriame ne vien Lietuvoje, nes, kaip pastebi Gregory Machacek, „daugeliui kritikų intertekstualumas yra aliuzijos sinonimas“ (Machacek 2007, 523). Aliuzijos reikšmės išplėtimas ir (dalinis) tapatinimas su intertekstualumo sąvoka ateina iš anglakalbės tradicijos. Pavyzdžiui, sąvokai „agitpropas“ skirtas *Merriam-Webster's dictionary of allusions* straipsnis prasideda taip: **agitprop** *Political propaganda, and, more specifically, propaganda spread by means of literature, drama, music, or art* ir iliustruojamas tokiu pavyzdžiu: *Bertha refused to obey any of the rules. She was a true believer, and literature, for her, was about refusing all categories. She could no more write agitprop than she could give up women and start raising rug-rats for some macho stud.* Lietuviškoje tradicijoje pateiktas pavyzdys tikrai nebūtų aliuzija, jis apskritai vargu ar patektų į intertekstinių figūrų lauką.

¹⁰ *Lapsus calami*, turi būti *parafrazė*. Žr.: „Parafrazė (laisvas kito autoriaus teksto atpasakojimas kiek kitais, savais žodžiais, neiškreipiant minties) nepainiotina su perifraze. Perifrazė yra tropas, kuriuo tikrasis daikto pavadinimas, tikrasis jo vardas pakeičiamas aprašomuoju vaizdingu nusakymu. Pavyzdžiui, *gracijos patarėjas* (veidrodis) arba antonomazinės perifrazės *lietuvių tautos dainius* (Maironis), *lietuvių bendrinės kalbos tėvas* (Jablonskis), *negėstanti ekrano žvaigždė* (M. Monro), *Gedimino miestas* (Vilnius)“ (Koženiausienė 2013, 60).

¹¹ Roux-Faucard G. 2006, cit. iš: Leonavičienė 2013, 99.

Iš nevienodo intertekstų suvokimo kyla ir interpretacijų skirtumų bei apsirikimų. Neringa Terleckaitė straipsnyje *Intertekstualumo vertimo žodžių strategijos Europos Parlamente* teikia aliuzijos apibrėžimą, kad tai „užuomina ar nuoroda į tam tikras realijas, įvykius, asmenis ir veiksmus“ (Terleckaitė, 45). Ne, tai nėra aliuzija, nes praleistas esminis požymis – nuoroda turi būti netiesioginė, paslėpta. Galbūt nuo čia prasideda ir klaidingas konkrečios medžiagos traktavimas: sakinyje „Rytų partnerystės šalys, nepaisant sudėtingos situacijos ir Rusijos ekonominio ir politinio spaudimo, renkasi joms šiuo metu daug sudėtingesnę, tačiau ilgoje perspektyvoje ekonomiškai ir politiškai stabilesnę europietišką kelią“ junginys „europietiškas kelias“ traktuojamas kaip aliuzija (Terleckaitė 2015, 45). Mes manytume, kad taip nėra, nes kas tada yra privalomas antrasis aliuzijos elementas – tekstas *in absentia* (autorės tekste – *precedentinis tekstas*), į kurį veda paslėpta nuoroda? Gal tai ir galėtų būti leksikalizuota aliuzija (plg. *gerasis samarietis, prancūziška liga*), bet tik tada, jeigu šio žodžių junginio ryšiai su tekstu *in absentia* būtų labai susilpnėję ar visai nunykę. Taip pat negalime aliuzija pavadinti ir kito pavyzdžio tame pačiame straipsnyje „Skurdas ir socialinė atskirtis vis labiau **bado akis**“ (Terleckaitė 2015, 48).

Dar vienas pavyzdys: A. Leonavičienė tekstą „Nubusk ir melskis: „Tėve nebe mūsų, neduok daugiau jiems duonos kasdieninės, – pyrago duok“ vadina „modifikuota aliuzija“ (Leonavičienė 2013, 101). R. Koženiauskiene tokį modifikavimą aprašo skyriuje *Romanų pavadinimų, Šventojo Rašto, poezijos eilučių, dainų posmų, „sparnuotų“ posakių, patarlių, priežodžių perfrazavimas (atnaujinimas, modifikavimas)*: „Lietuvių liaudies daina „Balnokit, broliai, žirgus...“ originaliai pritaikoma televizijai: *Balnokit, agentai, vorą tarantulą <...>*. Iš dainos žodžių liko tik *Balnokit*, bet visa sintaksė, žodžių tvarka, netgi kreipinio vieta palikta kaip dainoje, todėl modifikacija atpažįstama“ (2013, 76). Vadinasi, tai, ką R. Koženiauskiene vadina frazeologijos atnaujinimu, A. Leonavičienei yra aliuzija.

Kaip spręsti šią problemą – nevienodą aliuzijos suvokimą? Mėginimas nukopijuoti užsienio literatūroje taikomus aliuzijos apibrėžimus vargu ar bus sėkmingas ne tik dėl to, kad ten irgi nėra vieningos nuomonės, bet ir dėl to, kad Lietuvoje jau turime susiklosčiusią intertekstų nomenklatūrą, kuri skiriasi ir nuo anglosaksiškos, ir nuo rusiškos. Todėl atėjo laikas pateikti platesnį aliuzijos **aprašymą, modelį**, kuris aprėptų esminius aliuzijų požymius ir intertekstų lauke sudėtų aiškesnius riboženklis tarp aliuzijos ir jos kaimynių. Aliuzija yra plati ir kompleksiška sritis, kaip ir tropai, todėl nesiūlysiu primygtinių atsakymų ir paliksiu erdvės diskusijai.

Aliuzijos struktūra

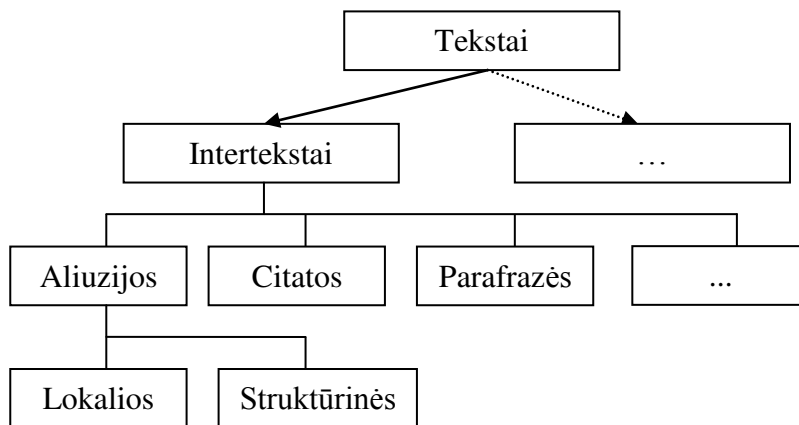
a) **Dvinarė struktūra** yra esminis aliuzijos požymis, nes jos egzistavimui būtini du tekstai: vienas iš jų atvirai pateiktas autoriaus kūrinys, antrasis yra paslėptas, adresatas jį turi numanyti. Pirmąjį tekstą vadiname tekstu *in praesentia*, antrąjį – tekstu¹² *in absentia* (sinonimai – *pažadintas tekstas, prikeltas tekstas, tekstas-donoras, šaltinis, referentas, referencinis tekstas, precedentinis tekstas, aliuzijos objektas* ir kt.).

Tekstas *in absentia* visada yra ankstesnis, nes aliuzija yra prisiminimo forma, o prisimename tai, kas jau įvyko. Diachroninis aliuzinio ryšio aspektas yra toks akivaizdus, kad nesusilaukia didesnio dėmesio, išskyrus du mūsų aptiktus atvejus. Pirmasis – W. Irwin sušukimas, kad „regis, tik

¹²Tekstas šiame kontekste vartojamas platesne reikšme: „fenomenas“, „faktas“, „ekstratekstinis šaltinis“.

dieviškasis autorius, nepavaldus laikui, pajėgtų pateikti aliuziją į vėlesnį laiką¹³ (Irwin 2001, išnaša Nr. 22), ir kad Šekspyras teikia aliuziją į Bibliją, bet Biblijoje nerasime aliuzijų į Šekspyrą. Antrasis atvejis – egzotiška Jason Holt interpretacija, kad Ernesto Hemingvėjaus romano *The Sun Also Rises* personažo, traktuojamo kaip autoriaus prototipas¹⁴, lūpose nuskambėjęs klausimas „Do you know that in about thirty-five years more we’ll be dead?“ yra paslėpta E. Hemingvėjaus užuomina į tai, kad 1961 metais jis nusižudys. Aliuzijas į ateities tekstus J. Holt vadina *ex ante* aliuzijomis kaip opoziciją tradicinėms *post factum* aliuzijoms. Mes manome, kad aliuzinės nuorodos į kūrybinio akto metu dar neegzistuojančius tekstus (galėtume juos vadinti tektais *in posteritatem* arba *in spe*) įmanomos tik miglotose pranašystėse, bet tikrai nesileisime į tokius rizikingus samprotavimus.

Dažniausiai literatūroje aliuzija apibrėžiama kaip nuoroda, turinti tam tikrus požymius, bet mes specialiai akcentuojame, kad aliuzijos apibrėžimo subjektas yra *tekstas*, nes terminologijos standartai nurodo, kad intensinės apibrėžtys¹⁵ turi nurodyti vienu ar daugiau lygmenų aukštesnę hiperoniminę sąvoką, kuri savo ruožtu parodo, kokiai sąvokų sistemai priklauso duotoji hiponiminė sąvoka. Aliuzija yra tokios hierarchijos dalis (galimi ir kitokie variantai):

Todėl korektiškoje aliuzijos apibrėžtyje turėtų figūruoti hiperonimas *intertekstas* arba *tekstas*, pavyzdžiui: **Aliuzija – intertekstas [kurio požymiai yra x, y, z].** Aliuzijos kaip teksto, o ne nuorodos supratimas puikiai koreliuoja ir su kai kurių kitų intertekstų apibrėžimais, pavyzdžiui, citatą autoriai visada apibrėžia kaip „teksto elementą“. Tiesioginė kalba, pasak R. Koženiauskiene, yra „tiksliai pakartoti žodžiai“ (2013, 64), taigi taip pat teksto elementas, o frazeologijos atnaujinimas – „teksto intarpas“ (2013, 72). Suvokdami, kad aliuzija yra tekstas, galime konstruoti instrumentalų aliuzijos apibrėžimą, kuriame atskleidžiamas aprašomojo fenomeno atpažinimo ir analizės algoritmas. Palyginimui – kai tropas apibrėžiamas kaip „žodis, vartojamas perkeltine reikšme“ (Pikčilingis 2010, 425), tai tokiu apibrėžimu besiremiantis tyrėjas veiks tokiu būdu: a) ieškos teksto elementų, kuriuos jis vadina žodžiais ir b) nagrinės jų reikšmes ir c) žodžių sąsajas. Bet kai aliuzija apibrėžiama kaip nuoroda su tam tikrais požymiais, tai esame priversti analizės procesą pradėti ne nuo teksto fragmento *in praesentia* suradimo, o nuo antrojo algoritmo etapo – nuorodos paieškų.

¹³ Orig. „Only a divine author, outside of time, would seem capable of alluding to a later text.“

¹⁴ J. Holt vartoja sąvoką *stand-in*.

¹⁵ Intensinės apibrėžtys nurodo vienu ar daugiau lygmenų aukštesnę hiperoniminę sąvoką, be to, tą sąvoką nuo kitų sąvokų skiriančių požymių (požymius).

Dviejų tekstų egzistavimą vertindami kaip būtiną intertekstualumo požymį, nebegalime į šį lauką įtraukti daugiabalsiškumo – parafrazės, menamos tiesioginės kalbos, menamo dialogo.

b) **Tekstas *in praesentia* yra nežymėtas.** Aliuzijos nežymėtumas yra akivaizdus, sąvoka *žymėtoji aliuzija* būtų oksimoronas kaip ir *vieša paslaptis*.

Žymėtumo / nežymėtumo opozicija nėra tokia paprasta, kaip gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio, nes sukelia painiavos mums įprastoje intertekstų klasifikacijoje. Kaip teisingai pastebi R. Koženiauskienė, kartais sunku nustatyti ribas tarp trumpos anoniminės citatos ir aliuzijos (2013, 71). Palaikome šį požiūrį ir manome, kad anoniminė citata savo pobūdžiu yra artimesnė aliuzijai, negu klasikinei ar nedokumentuotai citatai. Anoniminės citatos, šis sąžiningų vertėjų košmaras, bene dažniausiai aptinkamos anglosaksų romanuose kaip grafiškai nepažymėta Biblijos citata, todėl ji, kaip ir aliuzija, yra autoriaus skaitytojui surengtas egzaminas, kuris bus deramai išlaikytas tik tada, kai adresato foninės žinios sutaps su autoriaus žiniomis. Vadinasi, vienintelis skirtumas tarp anoniminės citatos ir aliuzijos yra tai, kad aliuzija yra modifikuotas teksto *in absentia* fragmentas, o anoniminė citata – ne. Bet jeigu darytume prielaidą, kad teksto *in praesentia* kontekstas, supantis anoniminę citatą, pats savaime yra transformantas (apie tai žr. toliau), skirtumų tarp abiejų aptariamų interteksto formų dar labiau sumažėja. Pavyzdžiui, viena iš U. Eco *Tariamų astronomijų* pastraipų baigiasi taip: „Kitaip tariant, kažkokio falsifikuoti linkusio raštininko sukurta šmėkla (anuomet didžiai gerbiamas literatūrinis žanras) tapo krikščioniškojo pasaulio ekspansijos į Afriką ir Aziją alibi, draugiška parama, palengvinančia baltojo žmogaus našta“ (2011, 239). Akivaizdu, kad, rašydamas tris paskutinius citatos žodžius, U. Eco mintyse turėjo R. Kiplingo eilėraščių *The White Man's Burden*. Ar šis teksto elementas yra anoniminė citata, ar aliuzija? Galime vadovautis nuomone, kad citata yra tiksli vieno teksto ištrauka kitame tekste, ir kad skaitytojas gali gerai atskirti autoriaus tekstą nuo svetimo teksto. Bet dar kartą pažvelkime į ištrauką ir pamatysime, kad šie trys žodžiai anaip tol nėra tiesiog nukopijuota atkarpa, o būdas ištraukti į paviršių visą milžinišką kultūrinį, pasaulėžiūrinį, istorinį kontekstą, kuris sukasi apie R. Kiplingo kūrinį ir sulieti su U. Eco mintimis. O jeigu U. Eco būtų nusprendęs akivaizdžiai cituoti R. Kiplingą ir šiuos žodžius išskyręs kabutėmis, citata nuskambėtų sarkastiškai.

Negana to, jeigu prisiminsime, kad aliuzija dažnai suvokiama kaip mįslė, intelektinė užduotis skaitytojui, tai anoniminė citata šiuo požiūriu yra dar reiklesnė, kadangi aliuzijos atpažinimas ir adekvatus interpretavimas grindžiamas bendromis foninėmis autoriaus ir skaitytojo žiniomis, tradicijos vienove, o anoniminė citata reikalauja dar daugiau – tikslaus teksto fragmento žinojimo ir jo prisiminimo.

c) **Tekste *in praesentia* pateikiama paslėpta (netiesioginė, numanoma) nuoroda** į tekstą *in absentia*. Paslėptos nuorodos į kitą tekstą buvimas yra svarbiausias skiriamasis aliuzijos požymis. Autorius nemaskuoja nuorodos tiek, kad sutrikdytų skaitytoją, o tik tiek, kad sukeltų minčių apie tokią galimybę, todėl aliuzinė nuoroda kartais apibūdinama kaip „kelianti asociacijas“, taigi tampa „asociacijas sukeliančia nuoroda“. Psichologinio aliuzijos mechanizmo atskleidimas yra įdomus greta apibūdinimų, kad aliuzija yra „savita prisiminimo forma“ (Koženiauskienė 1999, 158), „tradicijos perskaitymas“ ir „nostalgija prabėgusiems įvykiams“ (Stewart 1980, 1128), tačiau visa tai vargu ar galime laikyti skiriamaisiais aliuzijos požymiais.

Jeigu aliuzinė nuoroda turi būti netiesioginė, paslėpta, verta apsvarstyti, ar autoriaus pateikti metakomentarai sunaikina aliuziją. Pavyzdžiui, straipsnio antraštėje *Krizė prie vartų? O mums kas!*

slypinčios aliuzijos tekstas *in absentia* atskleidžiamas jau pirmajame straipsnio sakinyje: „Hanibalas prie vartų“, vadinasi, aliuzija tampa žymėta, paslėptos nuorodos nebelieka. Tas pats pasakytina ir apie precedentinio teksto autorystę. Nežiūrint R. Marcinkevičienės nuomonės, kad „intertekstiniai intarpai gali būti su aiškiais nuorodomis į autorystę ar be jų“, aliuzijų atveju teksto *in absentia* autorystės nurodymas yra marginalinis ir tik kartais pasitelkiamas metakomentaruose, kai autoriui kyla abejonių, ar adresatas pastebės aliuziją arba kad pastebėjęs interpretuos ją ne pagal autoriaus sumanymą. Galima būtų interpretuoti, kad metakomentarais papildytos aliuzijos priartėja prie citatų, bet tai turėtų būti gilesnio tyrimo objektas, sykiu aptariant ir tokias žymėtumo priemones, kaip kabutės, kursyvas, kitos kalbos vartojimas ir pan. Kai kada paminėtais būdais išskirtos ir papildytos aliuzijos vadinamos „atviromis aliuzijomis“ (*overt allusion*, Claes 1988, 69) arba „silpnomis aliuzijomis“ (*poor allusion*, Irwin 2001, 287).

Tekstas *in praesentia* gali tapti vėlesnio vėlesnės aliuzijos tekstu *in praesentia*, taigi tapti **aliuzinės grandinės** grandimi. Pavyzdžiui, populiari frazė „likti prie suskilusios geldos“ su rusų literatūra susipažinusiame skaitytojui bus aliuzija į A. Puškino „Pasaką apie žveją ir žuvelę“, kuri savo ruožtu yra aliuzija į brolių Grimmų pasaką „Žvejas ir jo žmona“ („Vom Fischer und seiner Frau“), o pastarosios siužeto pabaiga (žmona nori tapti popiežiumi) siejama su legenda apie popiežų Joaną. Teoriškai tokie ryšiai gali tęstis bemaž iki begalybės, todėl aliuzijų grandinė kaip retorinis reiškinys priartina prie M. Bachtino, J. Kristeva, R. Barthes intertekstualumo suvokimo, kad visi tekstai yra ankstesniųjų tekstų kompiliacijos, ankstesniųjų tekstų mozaika, naujas senų citatų audinys.¹⁶

Paslėptos nuorodos požymis su išlyga taikytinas leksikalizuotoms aliuzijoms, nes tai sustabarėję junginiai, kaip *Achilo kulnas*, *Damoklo kardas*, *Pandoros skrynia*, jau virtę frazeologizmais, ir jų aliuzinis ryšys arba labai silpnas, arba visai pamirštas.

d) **Tekstus *in praesentia* ir *in absentia* sieja vienodi arba labai panašūs (identifikuojami) elementai**, nes kitu atveju aliuzijos paprasčiausiai nepastebėsime. Bet kad ryšys nebūtų visiškai akivaizdus, būtinos teksto *in absentia* transformacijos. Aliuzijos elementus (savybes), susiejančius abu tekstus ir leidžiančius mums identifikuoti aliuziją, vadiname **reprezentantais**. Tai gali būti žodžiai, teksto struktūra, eilėdara ir kt. Savo ruožtu teksto elementus, kurie pakeičia tekstą *in absentia*, suteikia jam naujų reikšmių ir sykiu apsunkena atpažinimą, vadiname **transformantais** (Кузнецова 2008, 9–14). Pavyzdžiui, frazė *Valdžia, pabranginusi alų, bus amžina*, yra aliuzija į šauniojo kareivio Šveiko išmintį *Valdžia, kelianti alaus kainas, pasmerkta žlugti*. Reprezentantai yra teksto elementai „valdžia“, „pabranginusi“, „alų“ ir sakinio struktūra, o transformantas, suteikiantis naują aliuzinę reikšmę – „amžina“¹⁷.

Ką tik pateiktas pavyzdys skatina mus padaryti pataisą intertekstų klasifikacijoje – atsisakyti frazeologijos atnaujinimo kaip savarankiškos intertekstų grupės, nes vienintelis jų skiriamasis požymis – teksto *in absentia* pobūdis. Todėl, mūsų manymu, atnaujintoji frazeologija turėtų būti traktuojama kaip aliuzijų pogrupis greta aliuzijų į folklorą, Bibliją, kiną, istoriją, literatūros kūrinius ir kitus tekstus.

¹⁶ Todėl gal nebūtų didelė nuodėmė įvesti hipoaliuzijos ir hiperaliuzijos terminus (plg. *hiponimas* ir *hiperonimas*).

¹⁷ Norėtume atkreipti dėmesį, kad J. Kuznecova reprezentanto ir transformanto sąvokas taiko tik imanentiškai aliuzijos tekstui. Tačiau kai kada aliuziją identifikuojame tik iš konteksto, pavyzdžiui, kai aliuzija yra anoniminė Biblijos citata. Tokiu atveju citata būtų reprezentantas, o kontekstas – transformantas.

e) **Aliuzijos lokalumas vs struktūriškumas** apibrėžia teksto *in absentia* poveikio mastą naujam tekstui. Terminų žodynuose aliuzija paprastai apibrėžiama kaip lokalus elementas, pavyzdžiui „[aliuzija yra] poeto sąmoningai įterpti identifikuojami elementai iš kito šaltinio“¹⁸. **Lokaliu** vadiname teksto *in absentia* poveikį tik ribotai teksto *in praesentia* daliai. Tarkime, sakinyje „Būtent tais laikais teismo bausmė bajorams nieko nereiškė, nes teismo sprendimą įvykdyti dažniausiai turėdavo nukentėjusioji pusė. Taip, kaip ir pasiūlė L. Stankūnaitei mūsų karalienė Saulė“ paslėpta aliuzija į Liudviką XIV su istoriniu faktu sieja tik šią vieną teksto vietą. **Struktūrišku** vadiname tokį aliuzinį ryšį, kai santykiai tarp teksto *in absentia* elementų daro įtaką teksto *in praesentia* elementų santykiams (Boesewinkel, 9). Tokiu atveju turime *sekimą, parodiją, pratęsimą*, nelygu kokios autoriaus intencijos. Kad C. Koster vartojamas *struktūriškumo* terminas nekeltų painiavos, turbūt tiktų alternatyvius *sintagmiškumo* terminas.

Aliuzijoms skirtoje literatūroje dažnai aptinkame mintį, kad tekstas *in praesentia* yra trumpas¹⁹ (Москвин 2011, 111). Iš tiesų, aliuzijų žodynuose daugiausiai aptiksime trumpas aliuzijas, bet trumpumą kaip apibrėžties elementą turėtume vertinti atsargiai, nes, pirma, nepavyko aptikti paaiškinimo, ką reiškia „trumpas“, antra, esama visai netrumpų, sakinio ilgio aliuzijų. Pavyzdžiui, *Ačiū 4 partijoms ir Vyriausybei* yra aliuzija į sovietinį lozungą *Ačiū Partijai ir Vyriausybei!*, o *Valdžia, pabranginusi alų, bus amžina* yra aiški aliuzija į šauniojo kareivio Šveiko išmintį *Valdžia, kuri kelia alaus kainas, yra pasmerkta žlugti*. Abiem atvejais aliuzijos teksto *in praesentia* ilgis sutampa su sakinio ilgiu, tačiau jokiam sakinio apibrėžime neteko matyti trumpumo kaip vieno iš skiriamųjų sakinio požymių. Galbūt galėtume kalbėti ne apie trumpumą, bet apie santykinę aliuzijos taupumą, ekonomiškumą, teksto *in praesentia* lakoniškumą, lyginant tekste *in absentia* slypinčiais informaciniais, kultūriniais klodais.

Baigdami aliuzijų struktūros aptarimą, turime pastebėti, kad vien tik struktūrinių skirtumų nepakanka atskirti aliuzijas nuo kai kurių artimų intertekstinių formų, pavyzdžiui, parodijos, plagiato, sekimo, kurias siūlome traktuoti kaip aliuzijų porūšį – struktūrines (sintagmines) aliuzijas, pasižyminčias tam tikromis funkcijomis:

Aliuzijos rūšys	Funkcija
Plagiatas	Slaptas kopijavimas
Parodija	Ironija
Sekimas, pratęsimas	Atviras mėgdžiojimas

Naujų reikšmių sukūrimas

Aliuzijos įterpimas tekste atlieka kelias funkcijas, tarp kurių galime paminėti nominacijos, žaidybinę, slapyvardžio, kultūrinio rato atpažinimo funkcijas. Visos jos įmanomos tik todėl, kad aliuzinis mechanizmas sukuria naujas reikšmes. „Aliuzija – tai papildomos reikšmės tekste sukūrimas, atsirandantis dėl kito, jau egzistuojančio teksto integravimo“ (Ragaišienė 2008, 45). „Jos

¹⁸ Preminger Alex, *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*, Princeton University Press, 1993.

¹⁹ Pavyzdžiui, „a brief reference, explicit or indirect, to a person, place, or event, or to another literary work or passage“ (M. H. Abrams, *A Glossary of Literary Terms*, cit. iš: Irwin 2001, 288).

[aliuzijos] integruotos tekste taip, kad papildytų jį dar vienu reikšmės klodu²⁰ (Weizman 2004, 587). Dera atkreipti dėmesį, kad naujų reikšmių tekstui *in praesentia* suteikia visos intertekstualumo formos, bet kuo labiau intertekstualumo formų sąrašė tolstame nuo citatų ir artėjame prie aliuzijų, tuo labiau mažėja imitavimo ir plečiasi interpretavimo ribos. Citatos, tiesioginė ir netiesioginė kalba reikšmes daugiau kopijuoja ir perkelia, o aliuzija naujas reikšmes sukuria, suteikdama kartais labai plačias interpretacijos galimybes. Citavimo ir aliuzinio proceso santykį nusakanti formulė *citata vs aliuzija = kopijavimas vs interpretavimas* skamba kategoriškai ir palieka erdvės diskusijoms, tačiau bendrąją kryptį, mūsų manymu, atspindi.

Tai, kad atpažinta aliuzija gali ištraukti į dienos šviesą ištikus kultūrinius klodus, slypinčius ankstesniame tekste, leistų samprotauti apie aliuzijos panašumą į dalies sinekdochą, kai „vietoj visumos pasakomas dalies pavadinimas“ (Koženiauskienė 1999, 226).

Autoriaus ir skaitytojo vaidmenys

Aliuzija yra dialogiška, todėl komunikacijos akto kaip vieno iš esminių aliuzijos požymių išskėlimas yra itin svarbus, kadangi jo fone vyksta diskusija dėl autoriaus ir adresato vaidmens. „Aliuzija yra siekis bendrauti“ (Irwin 2002, 521), todėl aliuzijos sukūrimas prilygsta komunikacijos proceso tarp rašytojo ir skaitytojo inicijavimui. Šis procesas yra dvikryptis („kiekvienas toks tekstas [intertekstas] yra dviejų krypčių komunikacijos proceso komponentas“, Bitinienė 2005, 68), taigi jame dalyvauja du subjektai – autorius ir adresatas („aliuzijos naudojimas suponuoja tam tikrą teksto recipiento dalyvavimą“, Leppihalme 1997, 4). Kai kurie autoriai laikosi dar kietesnės pozicijos: „Jeigu tekstas lieka neatpažintas, precedentinio teksto funkcija nerealizuojama. Klausytojas tiesiog nesuvokia dalies informacijos, toks komunikacijos aktas lieka be rezultatų“ (Papaurėlytė-Klovienė 2007, 30).

a. Dėl pirmojo komunikacinio akto nario – **autorius** – vaidmens suvokimo ietys laužomos jau senokai, nors iš pirmo žvilgsnio viskas labai aišku: autorius tekste įterpia aliuziją ir paleidžia į gyvenimą. Bet iš tiesų situacija yra sudėtingesnė, nes autorius gali ir pats nežinoti, kad jo tekste esama aliuzijų (dar sykį prisiminkime teiginį, kad visi tekstai tėra ankstesniųjų tekstų mozaika), ir į tai atkreipiamas dėmesys ne vienoje studijoje: „autorius sąmoningai ar nesąmoningai panaudotos aliuzijos“ (Gale 2000, 5), „sąmoningas ar nesąmoningas anksčiau sukurtų tekstų naudojimas“ (Aitken 1997, 205). Pavyzdžiui, tekste „Tačiau nuėjus pusę kelio gali paaiškėti, kad atsirado nenumatytos tikrovės ir iššūkiai, kurie keičia supratimą apie patį galutinį proceso tikslą“ platesnio literatūrinio akiračio skaitytojas gali įžvelgti aliuziją į A. Churgino verstas Dantės „Pragaro“ prologo eilutes. Bet ar tą patį ryšį įžvelgė ir autorius?

Autoriaus vaidmens supratimas atskiria intencionalistų ir internalistų pozicijas. **Intencionalistų** manymu, aliuzijai egzistuoti pakanka autoriaus intencijos sukurtame tekste įtraukti nuorodą, kurią autorius mano esant aliuzija. Pasak Stephanie Ross (1981, 60), „meno kūrinys nutiesia aliuzinį ryšį į kitą kūrinį tik tada, kai jo kūrėjas ketina daryti užuominą į pastarąjį ir įterpia nuorodą į jį“²¹. Kai kurie kiti autoriai (e. g. Irwin 2002; Miner 1993; Ricks 2002) taip pat mano, kad autoriaus intencija yra būtinas aliuzijos požymis. Intencinio požiūrio privalumas yra tas, kad jis eliminuoja atsitiktines,

²⁰ Orig. „they are integrated in the text so as to add another layer of meaning to it“.

²¹ Orig. „one art work alludes to another only if the artist of the first intended to allude to the second and incorporated a reference to it in her work“.

nuo autoriaus valios nepriklausančias, aliuzijas. Juk tekstų begalybėje (prisiminkime J. L. Borgeso biblioteką apsakyme „Babelio biblioteka“) visada atsiras sutampančių tekstų fragmentų. Tada pradeda išsklisti sąvokos „atpažinimas“ ribos, nes skaitytojo atpažinta aliuzija gali būti ne aliuzija, o tiesiog atsitiktinis intertekstualumo pasireiškimas, todėl intencinis požiūris yra savotiška autoriaus apsauga, kuri suteikia jam teisę ignoruoti atsitiktinius intertekstinius sutapimus arba traktuoti juos kaip *lapsus calami*. Remiantis intenciniu požiūriu aptikti aliuziją, regis, labai paprasta: skaitytojas tekste išvelgia fragmentą, kuriame galbūt slypi nuoroda į ankstesnę tekstą, tada teiraujasi autoriaus, ar tai tikrai aliuzija, ir gauna teigiamą arba neigiamą atsakymą. Turbūt atrodome šiek tiek sarkastiški, bet bėda yra ta, kad dažnai autoriai yra nepastovūs, linkę keisti nuomonę, pamiršti ankstesnius sumanymus ar juos naujai interpretuoti dėl, tarkime, ideologinių priežasčių. Pasak Monroe Beardsley, autorius nebūtinai yra geriausias savo eilėraščio skaitytojas (Beardsley 1958, 26). Tą patį galime pasakyti ir apie aliuzijos autorių, nes savo praktikoje esame susidūrę su atveju, kai autorius naujai interpretuoja jo paties prieš keletą metų sukurtą aliuziją (Valotka 2016(2), 12–13). Jau nekalbame apie tai, kad dauguma žmonių autorių yra mirę...

Bet mes manytume, kad toks autoriaus kaip paskutinės instancijos suvokimas yra nepakankamas ir nesuderinamas su faktu, kad aliuzija yra komunikacinis aktas, reikalaujantis skaitytojo reakcijos. Jeigu pasikliausime tik autoriaus tvirtinimu, kad kūrinyje yra aliuzija, bet nematysime kitokių įrodymų, tai neturėsime instrumento patikrinti autoriaus sumanymo sėkmingumą. Todėl jeigu vadovautumės išimtinai intencionalistų požiūriu, be išlygų pasikliauti autoriumi galėtume tik tada, kai jis teigia, kad jo tekste aliuzijų nėra. Be to, kategoriškas ir nuoseklus intencinis požiūris susiaurintų tyrimų lauką, nes atmestų struktūrinę analizę ir skaitytojo vaidmens tyrimą. Tyrėjams neliktų prasmės tyrinėti aliuzijos ryšio mechanizmą, nes juk vis tiek ne tekstų *in praesentia* ir *in absentia* elementų sutapimas įrodo aliuzinio ryšio buvimą, o autoriaus intencija.

Internalistų (antrojo požiūrio šalininkų) netenkina intencionalistų propaguojamas autoriaus vaidmens iškėlimas. Jų manymu, aliuzijai egzistuoti pakanka, kad vienas tekstas – autoriaus kūrinys – turėtų vidinių savybių, kurios sukeltų minčių apie kito, ankstesniojo, teksto vidines savybes. Pavyzdžiui, frazėje „Aš – ne Danijos princas“ išvelgiame aliuziją į garsųjį V. Šekspyro kūrinį, kurio pagrindinis personažas, kaip žinome, yra Danijos princas Hamletas. Teksto elementas „Danijos princas“ yra pakankamas susieti abu tekstus, todėl autoriaus intencija čia tarsi ir nesvarbi.

Internalistų požiūris iš tiesų pateikia būtiną aliuzijos egzistavimo sąlygą (galimybė susieti vidinius dviejų tekstų požymius). Problema yra ta, kad šios savybės gali būti panašios ir tokiu atveju, jeigu tai yra to paties teksto sekimas: juk kai du epigonai mėgdžioja tą patį autoritetą, panašiai ar identiška skambančios eilutės visiškai nereikš jų tarpusavio aliuzinio ryšio (tai būdinga visoms meno sritims, pavyzdžiui, muzikai, tapybai, architektūrai). Grynai internalistinis požiūris ignoruoja autoriaus nuomonę, kad tai esąs atsitiktinis sutapimas, o juk iš tiesų gali nutikti taip, kad kūrėjas nei matęs, nei girdėjęs skaitytojo išvelgto teksto *in absentia*, kaip anksčiau pateiktame pavyzdyje su (menama) aliuzija į Dantės kūrybą.

Produktyviausias būtų **kompromisinis požiūris**, vertinantis intencionalistų ir internalistų pozicijų supriešinimą kaip klaidingą dilemą (W. Irwin jį vadina *hybrid view* (2001, 289)). Aliuzijai egzistuoti būtinas tekstų vidinių požymių sutapimas, o autoriaus intencijos pripažinimas išsprendžia atsitiktinių sutapimų problemą, todėl kūrėjo intencija yra dar viena būtiną aliuzijos egzistavimo sąlyga. Kompromisinį požiūrį labai aiškiai deklaruoja G. Hermerén: 1) autorius ketino priversti žiūrovus galvoti apie ankstesnį kūrinį, pateikdamas jo požymių, 2) žiūrovai, apmąstydami kūrinį, kuria asociacijas su šiuo ankstesniu kūriniu, 3) žiūrovai suvokia, kad tai yra autoriaus tikslas (greta

visų kitų)²² (Hermerén 1992, 211). Tai atspindi ir W. Irwin siūlomas egzistencinis aliuzijos minimumas: netiesioginė nuoroda, autoriaus intencija ir galimybė būti pastebėti (Irwin 2001, 294).

b. **Skaitytojo vaidmens** suvokimas nuolatos savaip koreliavo su autoriaus vaidmens pripažinimu. Tuo metu, kai autorius tebebuvo „teksto Dievas“, kalbėti apie skaitytojo dalyvavimą kūrybos procese buvo bemaž nepadoru. U. Eco studijoje *Skaitytojo vaidmuo. Teksto semiotikos tyrimai* mini C. Levi-Strausso reakciją į U. Eco *Atvirus laiškus*²³, visiškai atmetančią teksto atvirumo koncepciją²⁴. Pasak C. Levi-Strausso, autoriaus kūrinys pasižymi „kristalo kietumu“, o tyrėjo užduotis tėra atskleisti jo savybes, taigi, kūrybinio skaitytojo vaidmens iš viso nesama (Эко 2016, 5).

Bet R. Barthes lūpomis autorius-dievas buvo nuvainikuotas ir prisiminta, kad skaitytojas taip pat turi interpretacijos, taigi ir kūrybos, teisę ir galią. Vėliau skaitytojo vaidmuo, jo kūrybinės teisės pripažįstamos vis labiau, tačiau požiūriai vis tiek įvairuoja. Pavyzdžiui, W. Irwin teigia, kad „aliuziją galime laikyti sėkminga tik tada, jeigu ją suvokė numatoma auditorija arba bent jos dalis“ (2001, 292²⁵) ir „negalime neigti, kad skaitytojui tenka esminis vaidmuo, suvokiant aliuziją“ (2001, 293²⁶). Argi tai ne skaitytojo vaidmens iškelimas? Taip, bet tyrėjas čia pat pateikia išlygą: „Šis suvokimas, atvirai kalbant, turi atitikti autoriaus intenciją“ (Irwin 2001, 293²⁷). Tai jau primena garsiąją H. Fordo frazę, kad pirkėjai gali įsigyti bet kokios spalvos „Ford T“, jeigu tai bus juoda spalva²⁸.

Kiti autoriai drąsiau teigia esminį adresato vaidmenį kuriant aliuzijos reikšmę. „Tik skaitytojas <...> gali interpretuoti (neinterpretuoti) ar įvertinti aliuziją“ (Shie, 44²⁹); „aliuzija gali būti viskas, ką skaitytojai suvokia kaip aliuziją“ (Shie 2011, 44³⁰), „[Š]io dialogo dėka skaitytojas perima visą interpretacinę aliuzinio momento galią; tai vyksta autoriaus sąskaita, kurio galia išdyla“ ir „aliuzijos reikšmės egzistuoja tik skaitytojo sąmonėje“ (Pucci 1998, 43³¹).

---

²² Orig. „(1) The artist intended to make beholders think of the earlier work by giving his work certain features. (2) As a matter of fact beholders contemplating his work make associations with that earlier work. (3) These beholders recognize that this is what the artist (among other things) intended to achieve“.

²³ Eco Umberto, *L'œuvre ouverte*. Paris: Seuil, 1966.

²⁴ Paolo Caruso, *Conversazioni con Claude Lévi-Strauss, Michel Foucault, Jacques Lacan*, Milano: Mursia, 1969. Cit. iš: Эко 2016, išnaša Nr. 5.

²⁵ Orig. „We may judge an allusion as successful if it is understood by its intended audience, or at least by some of that audience“.

²⁶ Orig. „We cannot deny that the reader must play a vital role in his or her own understanding of an allusion“.

²⁷ Orig. „That understanding, however, if it is to be genuine, must be in accord with the author's intent“.

²⁸ Orig. „Any customer can have a car painted any colour that he wants so long as it is black“.

²⁹ Orig. „Only the reader/listener is in a position to (or not to) interpret or appreciate the allusion“.

³⁰ Orig. „anything perceived by readers as an allusion can be treated as such“.

³¹ Orig. „This dialogue ensures that the reader assumes complete interpretive power over the allusive moment – and at the expense of author, whose power evanesces“ ir „[A]llusive meanings exist only in the mind of the reader“.

Dalis tyrėjų aktyvų skaitytojo vaidmenį, pasireiškiantį **aliuzijos atpažinimu**, laiko viena iš egzistencinių aliuzijos sąlygų. J. Kuznecova teigia, kad „[A]liuzija <...> gali funkcionuoti tik su viena sąlyga – jeigu skaitytojas ar klausytojas komunikacijos proceso metu sugeba atpažinti aliuziją ir ją adekvačiai interpretuoti” (2008, 5), jai pritaria R. Pasco: „nepastebėtos, taigi ir neinterpretuotos aliuzijos apskritai nefunkcionuoja kaip aliuzijos“ (1994, 18). Čia pateiktas iš pirmo žvilgsnio panašias R. Pasco ir J. Kuznecovos citatas skiria nemenkas atstumas, nes „interpretuotos aliuzijos“ suteikia adresatui kūrybinę laisvę interpretuoti savaip, o štai „ją [aliuziją] adekvačiai interpretuoti“ reiškia viso labo suvokti autoriaus ketinimus.

Skaitytojo vaidmuo realizuojamas keliais etapais: jis a) pastebi (atpažįsta) aliuziją, b) susieja su tekstu *in absentia*, c) interpretuoja³². Jeigu skaitytojas susieja aliuzijos tekstą *in praesentia* su autoriaus intencijoje numatytu tekstu, jis gali adekvačiai suvokti autoriaus mintį, bet gali ją interpretuoti ir savaip. O jeigu tekstą *in praesentia* susiejo su kitu tekstu, vertiname tai kaip kūrybinį procesą, aliuzijos papildymą naujomis, autoriaus nenumatytomis, interpretacijomis.

Nuosekliai pripažindami kūrybinį adresato vaidmenį, turėtume grįžti prie teiginių apie aliuzijos struktūrą ir patikslinti, kad kiekviena nauja skaitytojo sukurta interpretacija reiškia ryšį su vis kitu tekstu *in absentia*, todėl pastarųjų kiekis teoriškai yra neribotas. Jeigu nutolsime nuo kategoriškai intencionalistinės pozicijos, turėsime sutikti, kad visos aliuzijos interpretacijos (ar jų dauguma) yra teisingos. Autorius pagrindžia savo sumanymą, skaitytojas taip pat turi savo argumentus. Jeigu neturime galimybės paklausti autoriaus, kokį tekstą jis turėjo galvoje ir kokią naują reikšmę sukuria jo nutiestas aliuzinis ryšys (o paprastai taip ir būna), tai kodėl turėtume manyti, kad skaitytojas klysta? Paprastai atmetame tokias aliuzijų interpretacijas, kurios nesutampa su mūsų interpretacija. Bet jeigu nežinome aiškios autoriaus nuomonės, tai tiesa gali būti nustatyta tik diskusijos metu, tačiau čia vėl kyla klausimas: kas yra arbitras?

Manome, kad bent dalis iki šiol paminėtų autoriaus ir adresato vaidmens problemų bus nuolat diskutuojamos ir neketiname čia daugiau į tai gilintis, tik dar norime priminti kompromisišką E. Hellgren analogiją, nusakančią balansą tarp autoriaus ir skaitytojo vaidmens – aliuzija yra labiau rankos mostelėjimas apytiksle kryptimi, o ne tikslių koordinatų žemėlapyje parodymas (Hellgren 2007, 9).

c. Adresato vaidmens problema kartais siejama su **aliuzijos atvirumu vs uždarumu**, nes jeigu sutinkame, kad skaitytojas turi teisę dalyvauti aliuzijos kūrime, šioji nėra, pasak C. Levi-Strausso,

---

³² Mėginimų aprašyti aliuzinį procesą, žinoma, būta ir daugiau, tarp jų galėtume paminėti C. Perri dešimties etapų aliuzinį procesą (Perri 1978, 300).

„kristalo kietumo“, o dar savaip neišbaigta ir atvira interpretacijoms³³. Jeigu šiuo aspektu lygintume aliuziją su (labiau) uždariais intertekstais, pavyzdžiui, citatomis, turbūt tiktų analogija iš dailės srities, būtent, realizmas ir abstrakcionizmas. Realistinė tapyba siekia kuo tiksliau perteikti tikrovę, cituoti ją, bemaž nepalikdama žiūrovui interpretacijos laisvės. Abstrakcionizmas – priešingai – skatina žiūrovą interpretuoti, papildyti kūrinį savo fantazija, kol prieinama iki ribos, kada autorius nepasiūlo žiūrovui jokių formų, kaip suprematiniuose K. Malevičiaus „Juodame kvadrate“ ir „Juodame apskritime“. Kai sakome, kad aliuzija pateikia paslėptą nuorodą, tai reiškia, kad informacijos turime mažai, o pasirinkimo galimybių daug. Citata savo ruožtu pateikia daug informacijos, todėl interpretavimo galimybių mažėja. Lygiai taip pat kai žvelgiame į juodą K. Malevičiaus kvadratą, mūsų interpretacijos laisvę riboja nebent juoda spalva (todėl žiūrovo žodžiai, kad jis įžvelgia baltą avinėlį, atrodytų neįtikinamai). Jeigu dailininkas būtų padalijęs paveikslą į juodą ir raudoną dalis, tai yra pateikęs daugiau informacijos, galimų interpretacijų kiekis mažėtų.

Apibendrinimai

Svarbiausi aliuzijos požymiai, jos „egzistencinis minimumas“, yra tokie:

- a) Aliuziją sudaro du tekstai: *in praesentia* ir *in absentia*. Tekstas *in absentia* suvokiamas plačiai: kaip meno kūrinys, istorinis faktas, asmuo ir t. t. Jis visada yra ankstesnis.
- b) Tekstus *in absentia* ir *in praesentia* sieja paslėpta, nežymėta nuoroda, kurios paskirtis – susieti abu tekstus, sukurti aliuzinį ryšį.
- c) Susieti tekstus *in praesentia* ir *in absentia* leidžia vienodi ar panašūs elementai – reprezentantai. Teksto *in praesentia* elementai, apsunkinantys teksto *in absentia* atpažinimą, yra transformantai. Transformantų vaidmenį gali atlikti ir kontekstas.
- d) Kai tekstas *in absentia* daro poveikį tik daliai teksto *in praesentia*, tokia aliuzija vadinama *lokalia*. Jeigu teksto *in absentia* vidiniai ryšiai daro poveikį teksto *in praesentia* vidiniams ryšiams, aliuzija vadinama *struktūrine* (*pratęsimas, sekimas, parodija, plagiatas*).
- e) Parodija, plagiatas, sekimas, pratęsimas struktūriniu požiūriu nėra savarankiški intertekstai, nes nuo aliuzijų skiriasi tik funkcijomis (atitinkamai: ironija, slaptas kopijavimas ir atviras mėgdžiojimas), todėl laikytini aliuzijos variacijomis.
- f) Aliuzija yra atvira, neišbaigta, nes jos reikšmės kuria ir autorius, ir adresatas. Jeigu autorių ir adresatą sieja bendros foninės žinios, adresatas aliuziją atpažįsta ir turi galimybę interpretuoti pagal autoriaus sumanymą. Jeigu foninės žinios skiriasi, adresatas nepastebi aliuzijos arba interpretuoja ją savaip.

---

³³ Mums atrodo įdomi S. Stewart idėja, kaip entimema suteikia aliuzijos interpretavimo galimybių (Stewart 1980, 1135; Valotka 2016 (2), 4–5).

Viena iš šio tyrimo išvadų yra tokia: reikia atsargiai brėžti „demarkacines linijas“ tarp citatų, aliuzijų ir kitų intertekstualumu pasižyminčių retorinių formų, nes naujas rakursas verčia peržiūrėti šias ribas.

Mes siūlome palikti tradicinį intertekstų skėlimą į dvi grupes pagal žymėtumo / nežymėtumo opoziciją, bet antrąją grupę traktuoti kaip aliuzijas, pasižyminčias x, y, z funkcijomis, ir išdėstyti ją taip:

Nežymėtieji intertekstai	Funkcijos	Struktūriniai požymiai	Sutampantys elementai (reprezentantai)
Aliuzija <i>per se</i>		Lokali	Būtinai
Referencija		Lokali	Fakultatyvūs
Nuoroda		Lokali	Fakultatyvūs
Atnaujintoji frazeologija		Lokali	Būtinai
Anoniminė citata	Kopijavimas	Lokali	Būtinai
Plagiatas	Slaptas kopijavimas	Struktūrinė	Būtinai
Parodija	Ironija	Struktūrinė	Būtinai
Sekimas, pratęsimas	Atviras mėgdžiojimas	Struktūrinė	Būtinai

Literatūra

1. Aitken Stuart C. 1997, Analysis of texts: armchair theory and couch-potato geography, In *Methods in human geography*, Essex, UK: Longman. Cit. iš: Hellgren 2007.
2. Beardsley Monroe 1958, *Aesthetics. Problems in the Philosophy of Criticism*, Indianapolis, Cambridge, Hackett Publishing Company.
3. Bitinienė Audronė 2005, Mokslinis stilius ir jo intertekstualumas, *Žmogus ir žodis*, 2005, I, 68–72.
4. Boesewinkel Inge 2010, *Intertextuality generates meaning: the translation of allusions and quotations in David Lodge's Nice Work*, Master of Arts Thesis.
5. Claes Paul 1988, *Echo's echo's: de kunst van de allusie*, Amsterdam: De Bezige Bij. Cit. iš: Boesewinkel 2010.
6. Christopher Roy 2011, *Use Your Allusion: Culture in the Age of Digital Remix*, <http://www.remixthebook.com/use-your-allusion-culture-in-the-age-of-digital-remix-by-roy-christopher>
7. Eco Umberto 2011, *Sukurti priešą ir kiti proginiai rašiniai*, Vilnius: Tyto Alba.
8. Gale Monika 2000, *Virgil on the Nature of Things: The Georgics, Lucretius and the Didactic Tradition*, Cambridge University Press. Cit. iš: Shie 2011.
9. Hellgren Esko 2007, *Translation of Allusions in the Animated Cartoon The Simpsons*, Pro Gradu Thesis, University of Helsinki.
10. Hermerén Göran 1992, Allusions and Intentions, In Gary Iseminger (ed.), *Intention and Interpretation*, Philadelphia: Temple University Press, 203–220.
11. Holt Jason 2015, Ex Ante Allusions, *Aesthetic Investigations* Vol 1, No 1 (2015), 14–22.
12. Irwin William 2001, What is an Allusion, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 59:3 Summer 2001, 287–297.
13. Irwin William 2002, The Aesthetics of Allusion, *The Journal of Value Inquiry* 36, 521–532.
14. Koster Cees 2000, *From World to World*, Amsterdam: Rodopi. Cit. iš: Boesewinkel 2010.
15. Pikčilingis Juozas 2010, *Stilistikos darbų rinktinė*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
16. Koženiauskiene Regina 1999, *Retorika: iškalbos stilistika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
17. Koženiauskiene Regina 2013, *Retorinė ir stilistinė publicistinių tekstų analizė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
18. Leonavičienė Aurelija 2013, Lietuvių literatūros kūrinių intertekstinių reikšmių interpretacija ir vertimas į prancūzų kalbą, *Respectus Philologicus*, 97–108.
19. Leppihalme Ritva 1997, *Culture Bumps: An Empirical Approach to the Translation of Allusions*, Clevedon: Multilingual Matters.
20. Machacek Gregory 2007, Allusion, *PMLA*, Vol. 122, No. 2 (Mar., 2007), 522–536.
21. Marcinkevičienė Rūta 2008, *Žanro ribos ir paribiai*, Vilnius: Versus Aureus.
22. Miner E. 1993, *Allusion*, In A. Preminger and T.V.F. Brogan (eds.), *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*, 38–40, Princeton, NJ: Princeton University Press. Cit. iš: Shie 2011.
23. Papaurėlytė-Klovienė Silvija 2007, Lingvokultūrinė precedentinių tekstų specifika, *Žmogus ir žodis*, 2007 I, 31–36.

24. Pasco Alan 1994, *Allusion: A literary graft*, Canada: University of Toronto Press. Cit. iš: Christopher 2011.
25. Perri Carmela 1978, On Alluding, *Poetics*, Vol. 7, 289–307.
26. Pucci Joseph 1998, *The full-knowing reader: allusion and the power of the reader in the Western literary tradition*, New Haven and London: Yale Univ. Press.
27. Ragaišienė Irena 2008. Intertekstualumo ir kultūrinės informacijos perteikimo problemos Helenos Fielding Bridžitos Džouns dienoraščio vertime į lietuvių kalbą. *Studies About Languages* (Kalbų Studijos), issue: 13, 44-50.
28. Ricks Christopher 2002, *Allusion to the Poets*, Oxford University Press. Cit. iš: Shie 2011.
29. Ross Stephanie 1981, Art and Allusion, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, Vol. 40, No. 1 (Autumn, 1981), 59–70.
30. Roux-Faucard Geneviève 2006, Intertextualité et traduction, *Meta: journal des traducteur*, Vol. 51,1, 98–118. Cit. iš: Leonavičienė 2013.
31. Shie Jian-Shiung 2011, Allusions in New York Times and Times Supplement news headlines, *Discourse & Communication*, 2011 5: 41, <http://dcm.sagepub.com/content/5/1/41>
32. Stewart Susan 1980, The Pickpocket: A Study in Tradition and Allusion, *MLN*, Vol. 95, No. 5, *Comparative Literature* (Dec., 1980), 1127–1154.
33. Terleckaitė Neringa 2015, Intertekstualumo vertimo žodžiu strategijos Europos Parlamente, *Vertimo studijos* 8 (2015).
34. Valotka Audrius 2016, Intertekstų suvokimas ir kultūrinio rato atpažinimas Rimvydo Valatkos publicistikoje, *Lietuvių kalba* 10 (2016).
35. Valotka Audrius 2016 (2), Kūrybinis adresato vaidmuo aliuzijose, *Lietuvių kalba* 10 (2016).
36. Vaskelienė Jolanta 2007, *Trumpas teksto lingvistikos žinynas*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
37. Webber Elizabeth, Feinsilber Mike 1999, *Merriam-Webster's Dictionary of Allusions*.
38. Weizman Elda 2004, Allusions and quotations as translation problems, *Übersetzung: ein Internationales Handbuch zur Übersetzungsforschung (Translation: an International Encyclopedia of Translation Studies/ Traduction: Encyclopédie Internationale de la Recherche sur la Traduction)*, Vol. 1. Kittel, Harald (ed.). Berlin: De Gruyter, 587–592. Cit. iš: Boesewinkel 2010.
39. Кузнецова Екатерина 2008, Обучение навыкам идентификации, интерпретации и формирования аллюзий русского языка студентов-иностранцев высокого продвинутого уровня.
40. Москвин Василий 2011, *Интертекстуальность: понятийный аппарат, фигуры, жанры, стили*, Москва: URSS.
41. Эко Умберто 2016, *Роль читателя. Исследования по семиотике текста*, Москва: CORPUS.